

Arhim. Hrisant Tsachakis

**Sfântul Paisie Velicikovski
– înnoitor al vieții monahale și organizator
al slujirii liturgice**

Influențele operei sale în Bisericile Slavă, Greacă și Română

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Doxologia
Iași, 2021

Cuprins

Cuvânt înainte (Pr. prof. univ. dr. Viorel Sava)	7
Mulțumiri	15
Introducere	16
1. Argument	16
2. Obiectivele lucrării și metodele științifice folosite în elaborarea ei	17
3. Stadiul actual al cercetării în domeniu	18
Cap. I. Viața Cuviosului Paisie Velicikovski și surse documentare	20
I.1. Biografia Cuviosului Paisie	20
I.2. Despre Autobiografia Cuviosului Paisie	40
I.3. Despre Biografia după Ieromonahul Mitrofan	49
Cap. II. Sfântul Paisie Velicikovski și Biserica Slavă	58
II.1. Istoria Bisericii Slave. Biserica Slavă în secolul al XVIII-lea	58
II.2. Influența lui Paisie Velicikovski asupra monahismului slav	64
II.3. Viața Cuviosului Paisie în lumea slavă	66
II.4. Stărețismul rus un fenomen al Ortodoxiei	69
II.5. Un călugăr slav în Muntele Athos	88
II.6. Influența operei Cuviosului Paisie asupra literaturii și spiritualității slave	90
Cap. III. Sfântul Paisie Velicikovski și Muntele Athos	110
III.1. Sfântul Munte Athos în vremea Sfântului Paisie	110
III.2. Trăirea și lucrarea duhovnicească în obștea Schitului Sfântul Ilie	119
III.3. Interesul Sfântului Paisie pentru scrierile filocalice	124
Cap. IV. Sfântul Paisie Velicikovski și Biserica Română	129
IV.1. Trăirea și lucrarea duhovnicească în obștea Mănăstirii Dragomirna	130

IV.2. Trăirea și lucrarea duhovnicească în obștea Mănăstirii Secu	147
IV.3. Trăirea și lucrarea duhovnicească în obștea Mănăstirii Neamț	151
Cap. V. Contribuția Sfântului Paisie la îmbogățirea tezaurului spiritualității creștine	157
V.1. Traducerile patristice și filocalice în literaturile slavă și română	157
Cap. VI. Tipicon Monahal în preocupările Sfântului Paisie în mănăstirile în care el a viețuit	181
VI.1. Tipicon Monahal în Muntele Athos	181
VI.2. Tipicon Monahal și rânduieli liturgice în cultul ortodox și în România	196
Cap. VII. Importanța rânduielilor liturgice pentru viața monahală	211
VII.1. Rânduieli pentru viața monahală chinovială	211
VII.2. Paisianismul și ucenicii Starețului Paisie	228
VII.3. Școala paisiană de muzică bizantină	250
Concluzii	285
Bibliografie	291

Cuvânt înainte

În calitate de coordonator de doctorat, am avut deosebita bucurie de a întocmi referatul asupra unei teze care omagiază una dintre marile personalități ale spiritualității monahale pan-ortodoxe și ale culturii teologice românești, Sfântul Paisie Velicikovski de la Neamț, alcătuită de unul dintre doctoranzii foarte harnici între cei pe care i-am coordonat, părintele Arhimandrit Hrisant Tsachakis, care a ales să-și desăvârșească studiile teologice în cadrul Școlii Doctorale a Facultății de Teologie Ortodoxă din Iași, după ce a făcut studii de Licență și Master la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din Atena și studii de medicină la Universitatea de Medicină și Farmacie „Grigore T. Popa” din Iași. Lucrarea de doctorat de atunci este gata spre a fi publicată acum și o recomandăm în acest sens.

Pe lângă formarea teologică și medicală, Părintele Hrisant are o temeinică formare duhovnicească dobândită sub supravegherea unui iscusit duhovnic de la Muntele Athos, starețul Efrem al Mănăstirii Vatoped și alături de mentorul său permanent Înaltpreasfințitul Amphilohios, Mitropolit de Kisamos și Selino, din Insula Creta, a cărui prezență la evenimentul susținerii tezei a onorat, în egală măsură, pe susținătorul tezei, pe coordonatorul ei și Școala Doctorală ieșeană unde s-a desfășurat evenimentul. Formarea duhovnicească temeinică și statornică a Părintelui Hrisant l-a condus spre viața monahală, în prezent fiind viețuitor, preot slujitor cu rang de arhimandrit și coordonator al activităților administrative, liturgice, culturale și duhovnicești în Mănăstirea Adormirea Maicii Domnului – Gonia, din localitatea Kolimbari, aflată sub oblăduirea Înaltpreasfințitului Mitropolit Amfilohie, fiind implicat, totodată, în activitățile sociale organizate de Mitropolia de Chisamos și Selino prin intermediul departamentului de profil și în cadrul spitalului pe care îl are în proprietate, iar de la 1 octombrie 2018 activează ca medic rezident în Spitalul Municipal din Chania, slujind ca doctor al trupurilor, în calitatea dânsului de medic, și ca doctor al sufletelor, în calitatea de preot.

Studiind vreme îndelungată în România, la Universitatea de Medicină și la Facultatea de Teologie „Dumitru Stăniloae”, părintele Hrisant s-a atașat foarte mult de poporul român, de cultura și de spiritualitatea lui, iar atașamentul lui s-a reflectat, în mod deosebit, în dorința de a comunica în spațiul academic ortodox și cu viețuitorii din Mănăstirile noastre românești și, mai ales, în decizia de a alege să cerceteze viața și activitatea Sfântului Paisie Velickovski de la Neamț, traducătorul *Filocaliei* în limba slavonă și părintele înnoirii isihaste ortodoxe de pretutindeni.

Noutatea activității de cercetare realizată de Părintele Hrisant are mai multe componente. Dintre acestea, menționăm, mai întâi, faptul că, pentru prima dată în spațiul teologic academic românesc, un teolog aparținând Bisericii și culturii grecești alege să studieze despre un sfânt, care prin formația sa duhovnicească și prin activitatea sa culturală aparține întregii Ortodoxii, dar a cărui viață s-a consumat, în cea mai mare parte, în trei mari Mănăstiri din România: Mănăstirea Dragomirna, Mănăstirea Secu și Mănăstirea Neamț. În al doilea rând, noutatea temei rezidă în faptul că, pentru prima dată, unui sfânt canonizat de Biserica Ortodoxă Română (Sfântul Paisie a fost canonizat în ședința Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din data de 20 iunie 1990) îi este dedicată o teză de doctorat, deși, despre viața și activitatea Sfântului Paisie de la Neamț, istorici și teologi români au scris articole, studii și cărți cu valoare științifică de referință și cu miez duhovnicesc deosebit de consistent. În al treilea rând, noutatea lucrării a cărei realizare am coordonat-o și pe care o considerăm o ofrandă româno-grecă adusă Sfântului Paisie stă în faptul că autorul ei, părintele Hrisant Tsachakis, a depus eforturi impresionante cercetând arhivele din Mănăstirile Muntelui Athos, de la Mănăstirea Noul Neamț din Basarabia, de la Lavra Pecerska din Kiev, Ucraina, Arhivele Statului de la Moscova și ale unor Mănăstiri din România, cum sunt cele de la Secu și Neamț, identificând și descriind peste 40 de manuscrise realizate de Sfântul Paisie sau de ucenici ai acestuia, a căror paternitate este demonstrată de specialiști, manuscrise care au fost luate de ucenicii Sfântului Paisie, după mutarea la cele veșnice a acestuia, și duse în țările lor de origine unde și-au continuat viața monahală în duhul spiritualității monastice deprins în Marea Lavră a Neamțului, alături de marele duhovnic cu viață sfântă, Paisie Velickovski. Privită sub aspectele noutății pe care lucrarea alcătuită de Părintele Hrisant le aduce, realizăm cu ușurință cât de importantă și valoroasă este ea pentru a

aprofunda cunoașterea vieții și activității Sfântului Paisie Velicikovski de la Mănăstirea Neamț.

Teza de doctorat a Părintelui Hrisant, realizată sub îndrumarea noastră, constituită din introducere, șapte capitole, concluzii generale și bibliografie selectivă, este alcătuită urmând cu fidelitate împlinirea condițiilor științifice impuse de cercetarea academică la nivelul studiilor doctorale. În pofida faptului că dificultatea stăpânirii tainelor unei limbi străine este resimțită de toți cei care redactează o teză de doctorat în altă limbă decât cea maternă, lucrarea se validează și din punct de vedere formal, textul pe care autorul a reușit să-l redacteze având cursivitate și claritate în limba română. Fără îndoială că în limba greacă, limbă în care lucrarea urmează să fie publicată, după apariția ei în limba română, textul va avea parfumul și eleganța exprimării pe care merită să le aibă un text dedicat Sfântului Paisie Velicikovski de la Neamț.

În partea introductivă a lucrării, autorul își susține motivația alegerii subiectului, după care își prezintă obiectivele urmărite și metodele științifice utilizate în elaborarea ei, încheind cu o prezentare sumară, dar edificatoare a stadiului actual al cercetării temei. Cu referire la acest aspect trebuie subliniat faptul că autorul este familiarizat cu bibliografia temei și că pe parcursul realizării lucrării utilizează eficient această bibliografie. Totodată, notăm faptul că modul în care este formulat titlul lucrării reprezintă o noutate în literatura teologică românească referitoare la Sfântul Paisie, întrucât evidențiază aspecte ale vieții sale care nu au făcut obiectul unor cercetări speciale. Se înțelege de la sine că, atunci când este introdusă o nouă direcție de cercetare, bibliografia temei este mai săracă. În orice caz, dovada unei bune cunoașteri a bibliografiei despre Sfântul Paisie de la Neamț și utilizarea acesteia cu multă eficiență sunt vizibile pe tot parcursul lucrării.

Primul capitol al lucrării prezintă viața Sfântului Cuvios Paisie Velicikovski, așa cum este descrisă ea în *autobiografia* sa și în *Biografia* după Ieromonahul Mitrofan. Analiza pe care o face aici este întemeiată pe documente și pe surse directe, autorul căutând să exprime opinii referitoare la autenticitatea celor două scrieri, armonizându-se în demersul său cu rezultatele științifice ale unor cercetători de marcă ale căror studii au în centrul lor aceeași temă.

Cunoașterea vieții Sfântului Cuvios Paisie este importantă pentru a înțelege rolul său în lucrarea de înnoire isihastă, lucrare care a avut rezonanțe panortodoxe, și în cea cultural-duhovnicească de traducere a

Filocaliei, operă care se adresa atât monahilor din Mănăstirea Neamț, cât și unei părți însemnate a răsăritului creștin ai cărei locuitori erau vorbitori de limbă slavonă. *Sfântul Paisie poate fi considerat o sinteză duhovnicească monahală a Ortodoxiei de pretutindeni* din timpul său și de atunci până la noi. Născut în Ucraina și format în primii ani ai tinereții sale în spiritul monahismului ucrainian, el trece, pentru scurtă vreme, prin câteva mănăstiri românești, mergând apoi la Muntele Athos unde, în asceză deplină, se maturizează în viața lui spirituală. Roadele acestei maturizări se vor vedea în Mănăstirile din Moldova, mai întâi la Dragomirna, apoi la Secu și, în cele din urmă, la Neamț. Această „sinteză” a fost focarul care a atras mulțimea călugărilor veniți din toate laturile Ortodoxiei acelei vremuri ca să-și găsească împlinirea duhovnicească alături de marele duhovnic, Paisie Velicikovski. Formarea duhovnicească a Sfântului Paisie Velicikovski în spațiul slav i-a ajutat pe călugării de origine slavă să se simtă alături de el ca acasă, așa cum formarea duhovnicească athonită i-a ajutat pe călugării de origine greacă să se simtă alături de el ca acasă, iar formarea duhovnicească în spațiul românesc i-a ajutat pe călugării români să se simtă alături de el ca acasă. În formarea sa duhovnicească se înmănunchează armonios unitatea cu diversitatea. Acestea toate la un loc fac din Sfântul Paisie de la Neamț un personaj unicat în spațiul monastic ortodox din secolul al XVIII-lea, adică din timpul vieții sale, și de atunci până în prezent.

Al doilea capitol al lucrării ni-l prezintă pe Sfântul Paisie Velicikovski în relație cu lumea slavă sau, mai curând, ne prezintă modul în care viața și activitatea Sfântului Paisie au influențat lumea slavă. Textul realizat de părintele Hrisant în acest capitol conține informații în care alternează datele istorice, cu aprecierile teologice și cu însemnările de ordin duhovnicesc, nota predominantă fiind cea de spiritualitate monahală de inspirație paisiană. Când autorul se referă la Biserica slavă sau la Biserica greacă sau la cea românească, el nu uită să scoată în evidență amprenta pe care personalitatea duhovnicească unică a Sfântului Paisie a lăsat-o în fiecare loc și în viața fiecărui monah. Unul dintre episoadele deosebit de importante din viața Sfântului Paisie îl reprezintă timpul petrecut în obștea Schitului Sfântului Ilie de la Muntele Athos. Încă din fragedă tinerețe el a fost un căutător al înaltelor trăiri duhovnicești, după modelul marilor părinți ai monahismului de odinioară. În această căutare a sa, pleacă din Ucraina, trece prin Mănăstirile românești și se stabilește, pentru o vreme, la Muntele Athos, la Schitul Sfântul Ilie. Pe urmele lui a mers

și autorul cărții de față, însă nu doar cu scopuri duhovnicești, ci și din interes academic. Experiența vieții duhovnicești de obște pe care Sfântul Paisie o va dobândi la Schitul Sfântul Ilie din Muntele Athos și interesul pentru studierea scrierilor filocalice se vor constitui într-un proiect duhovnicesc și cultural pe care Sfântul Paisie îl ia cu sine, mutându-se în Mănăstirile din Moldova, mai întâi, la Mănăstirea Dragomirna, pe care o părăsește împreună cu ucenicii săi din cauza vitregiilor istorice, mai apoi, la Mănăstirea Secu, unde neavând suficient loc pentru dezvoltarea acestor proiecte, hotărăște în cele din urmă să se mute, cu întreaga obște adunată în jurul său, în Marea Lavră ștefaniană a Mănăstirii Neamțului. Acest periplu este descris pe larg în capitolul al patrulea al lucrării, un capitol amplu în care autorul ne vorbește despre prezența și lucrarea Sfântului Paisie în sânul Bisericii Ortodoxe Române. Personalitatea Sfântului Paisie este complexă: *om duhovnicesc cu înalte trăiri și cu vocația sfințeniei, expert al rugăciunii isihaste, povățuitor desăvârșit al monahilor de toate vârstele, cărturar luminat, cunoscător al limbilor de circulație din vremea aceea, administrator iscusit, având un simț desăvârșit al rugăciunii liturgice de factură monastică*. De altfel, nici nu ar fi putut ține la un loc, într-o armonie deplină, peste o mie de călugări aparținând la peste 20 de etnii, fără o viață liturgică intensă, fără o experiență duhovnicească profundă, fără un spirit administrativ ascuțit și fără focul râvnei monahale care izvorăște din *Filocalie*. Calitățile de excepție ale Sfântului Paisie s-au reflectat în cele două *Așezăminte* monahale, primul alcătuit la Mănăstirea Dragomirna, al doilea alcătuit la Secu, aplicate în litera și în spiritul lor la Mănăstirea Neamț, *Așezăminte* care reglau viața monahală de zi cu zi până în cele mai mici amănunte. Întrucât îndeletnicirea de bază a călugărului este rugăciunea, cu cele două componente ale ei: *de obște*, săvârșită în Biserică, cele șapte Laude bisericești fiind obligatorii pentru toți viețuitorii Mănăstirii, cel dintâi la săvârșirea lor fiind însuși starețul, și *particulară*, împlinită în chilie de fiecare monah în parte după putere și după râvnă, ca osteneală personală, este lesne de înțeles că multe dintre reglementările acestor *Așezăminte* fac referire tocmai la acest aspect al vieții monahale.

Privind prin prisma lucrărilor duhovnicești de amploare împlinite în mănăstirile athonite și mai ales în mănăstirile românești, îl putem considera pe Sfântul Paisie ca fiind unul dintre cei mai însemnați înnoitori ai vieții monahale și organizatori ai slujirii liturgice monastice din secolul al XVIII-lea, ecurile înnoirilor sale spirituale și ale organizării vieții liturgice fiind resimțite multă vreme în întreaga Ortodoxie. Când vorbim

despre mănăstiri organizate de ucenicii Sfântului Paisie în duh paisian, înțelegem că ele nu au fost organizate doar administrativ, ci și liturgic, spiritual și cultural în duhul paisian sau după modelul paisian. Iată ce spune Sfântul Paisie la punctul 4 al *Așezământului* de la Dragomirna: „Pravila sobornicească a Sfintei Biserici a Răsăritului – Vecernia, Pavecernița, Miezonoptica, Utrenia, Ceasurile și Dumnezeiasca Liturghie, așijderea privegherile de toată noaptea cu citiri la toate Sărbătorile Împărătești și ale Născătoarei de Dumnezeu și la cele ale Sfinților celor Mari, iar la Sărbătorile mai mici, Polieleu și Slavoslovie, iarăși cu citiri, și toată cealaltă rânduială și urmare bisericească cu datorie este în această Mănăstirea a noastră să se săvârșească întru totul neclintit și fără lăsare, fără orice grăbire, la vremea sa, după tipicul sobornicesc, precum ne-am deprins în Sfântul Munte al Athosului. La toate acestea, cu datorie este a se pomeni neschimbat, după rânduiala și tipicul Sfintei Biserici, ctitorii și făcătorii de bine ai Sfintelor Mănăstiri, cei vii și cei răposați”. Rezultă de aici cât de mult ținea Starețul Paisie la pravila rugăciunii de obște în biserică, pravilă pe care o considera esențială vieții în mănăstire. Cât privește rugăciunea isihastă, trebuie subliniat faptul că Sfântul Paisie introduce un element necunoscut până atunci răsăritului creștin. Este vorba despre coborârea rugăciunii inimii de la vârful, din rândul elitelor duhovnicești, la bază, în sânul întregii comunități monahale. Sfântul Paisie considera că fiecare monah și fiecare frate din Mănăstire pot fi isihăști după puterea și după râvna lor. Această nouă experiență a făcut ca înnoirea isihastă paisiană să se răspândească în toată lumea ortodoxă atunci când frații și părinții din Mănăstirea Neamț, după trecerea în veșnicie a Părintelui lor spiritual, s-au întors în locurile lor de baștină.

Cu mare apreciere și cu satisfacția de a se fi întâmplat lucrul acesta sub îndrumarea noastră, semnalăm prezența în lucrarea Părintelui Hrisant a unei liste care conține peste patruzeci de manuscrise paisiene, cunoscute mai puțin sau necunoscute spațiului publicistic românesc, identificate în urma unor eforturi admirabile de cercetare, călătorind și scormonind în arhivele de carte veche de la Moscova, Kiev, Muntele Athos, Mănăstirea Noul Neamț din Basarabia și la Mănăstirile Secu și Neamț, din județul Neamț. Faptul de a enumera aceste manuscrise, fără a le însoți de o descriere a conținutului lor, lasă posibilitatea autorului acestei cărți, dar și altor cercetători, să continue eforturile începute spre a pune și mai mult în lumină opera Sfântului Paisie și lucrarea lui de înnoire isihastă. Această componentă a cărții Părintelui Hrisant deschide noi perspective

de cercetare. De altfel, o teză de doctorat nu trebuie să spună totul despre o temă oarecare, dar trebuie, în mod obligatoriu, să provoace pe alți cercetători și să deschidă noi orizonturi de cercetare.

În ultima parte a lucrării sale, autorul se concentrează asupra *tipiconului monahal*, așa cum s-a reflectat el în preocupările Sfântului Paisie și cum s-a aplicat, sub stăreția sa, și prin urmașii săi, în mănăstirile athonite, în cele românești și în cele slave. Deși nu putem vorbi despre un *Tipicon* al Sfântului Paisie, unul sistematic, care să se refere în exclusivitate la viața liturgică de obște și la rugăciunea personală de chilie, trebuie să admitem că Sfântul Paisie, prin felul în care a organizat viața liturgică în mănăstirile în care a viețuit și datorită influențelor pe care viața liturgică din aceste mănăstiri le-au exercitat, prin ucenicii lui, asupra monahismului ortodox de pretutindeni, îl putem considera, fără a exagera, unul dintre marii organizatori ai vieții liturgice monastice și un apărător al *Tipiconului* ortodox.

Ultimul capitol al cărții, al șaptelea, ne reține atenția cu două idei care sintetizează conținutul capitolelor precedente și încununează eforturile depuse de autor. Mai întâi, Părintele Hrisant pune accentul pe rolul pe care viața liturgică îl are în viața duhovnicească a celor care viețuiesc în mănăstire. Ea este cea care dă ritmul vieții de zi cu zi celor aflați în mănăstire. Vocația monahală este profund liturgică. Retras din lume în mănăstire, monahul își asumă să-L laude pe Dumnezeu neîncetat, până la ultima suflare de viață. Când se încheie slujba din biserică, monahul nu înțeapă rugăciunea, ci o continuă în ascultarea care îi este rânduită de stareț, *ascultarea fiind o Liturghie continuată altfel* („Cine face ascultare, Liturghie săvârșește”, auzim prin mănăstiri). Iar când ascultarea a fost împlinită, monahul rămâne în stare de rugăciune la chilie. *Ceasurile și Mijloceasurile* de rugăciune *nu sunt altceva decât continuarea slujbei din biserică și a „Liturghiei ascultării” în intimitatea tainică a chiliei*. În al doilea rând, Părintele Hrisant subliniază modul în care duhul paisian din Marea Lavră a Neamțului s-a propagat în toate laturile Ortodoxiei prin ucenicii Sfântului Paisie care, la rândul lor, au făcut ucenici. Deși tema încredințată spre cercetare nu impunea neapărat acest lucru, autorul petrecând mai multă vreme în biblioteca Mănăstirii Neamț și descoperind manuscrise muzicale din perioada paisiană, a considerat că este bine venită o prezentare a acestora spre finalul celui de-al șaptelea capitol.

Concluziile generale ale lucrării reiau, în sinteză, cele mai importante idei pe care autorul le-a dezvoltat pe parcursul celor șapte capitole ale

tezei sale. Bibliografia generală însumează 320 de titluri, cărora se adaugă câteva surse web, din care au fost extrase 587 de note bibliografice. Aparatul critic confirmă și el valoarea științifică a lucrării pe care Părintele Arhimandrit Hrisant Tsachakis a alcătuit-o.

După o muncă de cercetare asiduă, încununată de susținerea tezei de doctorat alcătuită de Părintele Hrisant Tsachakis, în luna septembrie 2019, și după o serie de primeniri ale textului, recomandăm spre publicare rodul unei munci împreună, nădăjduind că prin lucrarea noastră contribuim la cunoașterea în profunzime a unei etape de maximă importanță din istoria monahismului românesc, cu rezonanțe pan-ortodoxe, și am omagiat, după cuviință, o personalitate de prim rang a monahismului dintotdeauna.

Mulțumind Înaltpreasfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, și Înaltpreasfințitului Amphilohios de Kisamos și Selino, cu a căror binecuvântare, încurajare și susținere Părintele Arhimandrit Hrisant Tsachakis a urmat studiile doctorale la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” din Iași, felicitându-l din toată inima pe autor pentru hărnicia de care a dat dovadă și pentru seriozitatea arătată în împlinirea lucrului său, admirându-i calitățile umane de excepție, încredințăm tuturor celor care îl iubesc pe Sfântul Paisie de la Neamț, ca pe o ofrandă, spre lecturare cu folos, acest rod al unor osteneli asumate deplin.

Sfinte Preacuvioase Părinte Paisie, roagă-te lui Dumnezeu pentru noi!

26 oct. 2021

Pomenirea Sfântului Mare Mucenic Dimitrie,
Izvorătorul de Mir

Pr. prof. univ. dr. Viorel Sava
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Mulțumiri

Cu recunoștință și alese mulțumiri ne îndreptăm gândul către Înaltpreasfințitul Părinte Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei pentru binecuvântarea arhierescă acordată de-a lungul anilor de studii doctorale.

Fiască ascultare și mulțumire se cuvine să aducem Înaltpreasfințitului Amphilochios, Mitropolit de Kisamos și Selino, pentru binecuvântarea oferită și pentru dragostea părintească cu care ne-a înconjurat în acest demers academic.

Părintelui profesor univ. dr. Viorel Sava, îndrumătorul lucrării de față, îi suntem profund recunoscători pentru sprijinul moral, înțelegerea și încrederea acordată, ajutorul prin indicațiile prețioase pe care ni le-a dat și căldura părintească la adăpostul căreia ne-a așezat în tot acest timp.

Introducere

1. Argument

Este imposibil să vorbim despre monahismul din Balcanii veacului al XVIII-lea, fără să amintim de personalitatea Sfântului Paisie Velicovski. Activitatea lui a influențat viața monahală, deoarece a reînviat monahismul chinovial după modelul Sfântului Munte Athos, din secolul al XIV-lea. Studiile referitoare la viața marelui duhovnic ni-l prezintă ca un continuator al marilor Părinți ai Bisericii și totodată înnoitorul tradiției ascetice și isihaste, cu precădere în Biserica Slavă, Greacă și Română.

Fiind călugăr grec și studiind în România am primit cu mare bucurie misiunea de a mă dedica studiului operei acestui sfânt neptic. Un motiv pentru care am ales să cercetez viața și lucrarea marelui isihast este evlaviază pe care multe popoare o exprimă față de Sfântul Paisie. Starețul nemțean Paisie se regăsește în rândul marilor asceți și părinți ai Bisericii noastre Ortodoxe și reprezintă un exemplu pentru toți creștinii, nu doar pentru viețuitorii din mănăstiri, un model de nevoiță ascetică și trăire duhovnicească. El îndeplinește pe deplin calitatea de creștin, monah, stareț și om de cultură, fiind inițiatorul unei importante lucrări de traducere a scrierilor patristice, liturgice și canonice.

Despre atmosfera din mănăstirile românești către mijlocul secolului al XVIII-lea este sugestivă aprecierea unui cercetător străin, a istoricului bisericesc Serghie Cetverikov, care scrie următoarele: „În vremurile acelea, Moldova se prezenta ca una dintre regiunile cele mai înfloritoare din lumea ortodoxă. Conduasă de domnitori ortodocși, departe de centrul islamic și locuită de un popor ortodox, ea era, sub toate aspectele, o țară favorabilă progresului vieții religioase”. În mănăstiri existau biblioteci importante care conțineau numeroase manuscrise. Printre călugări, mulți erau cultivați; adesea în documentele mănăstirilor se întâlnesc nume de călugări însoțite de epitetul „didascalos” sau „retor”. În mănăstiri existau atât școli elementare, cât și școli superioare în care se predau poezia, matematica, teologia, limbile greacă, slavonă și română.

Mănăstirile din Moldova întrețineau relații cu întregul Orient ortodox, în secolul al XVIII-lea, când spre Moldova și în Țara Românească, s-a îndreptat o puternică emigrație rusă. Printre acești călugări călători, îl regăsim și pe cel care introduce isihasmul în mănăstirile din Țările Române, Starețul Paisie Velicikovski.

Biografia îl descriu, de asemenea, ca pe un om înzestrat de Dumnezeu cu darul povățuirii, adică binecuvântat cu aptitudinea de a călăuzi sufletele pe care le atrăgea la el. Prin viața sa monahală a dat naștere unei ample mișcări culturale.

2. Obiectivele lucrării și metodele științifice folosite în elaborarea ei

Prin această cercetare ne propunem să culegem informații despre viața și opera Cuviosului Paisie, unele incomplet cunoscute până acum, contribuind la revigorarea vieții monahale autentice. Lucrarea marelui dascăl constituie o punte de legătură între Bisericele Slavă, Greacă și Română. De aceea, un obiectiv important este acela de a realiza un compendiu al operei Sfântului Paisie, care să reflecte unitatea de trăire și lucrare a întregii Biserici Ortodoxe.

Obiectivele cercetării sunt de a scoate în evidență asemănările și deosebiriile din spații ortodoxe diferite, dar aflate în unitate de credință, și de a contura rolul pe care l-a avut Paisie în revigorarea spiritualității ortodoxe universale, mai ales din perspectivă liturgică, în veacul rațiunii revoltate a iluminismului raționalist și reducăționist.

Sfântul Paisie a știut să afirme ca normă a existenței sfințenia sau rațiunea rugătoare, ca legătură vie a rațiunii create cu rațiunea divină a Creatorului.

Metodele pe care le-am folosit, după ce am efectuat activitatea de documentare și cercetare bibliografică, au fost cea expozitivă, urmată de cea comparativă, iar acolo unde tratarea unor aspecte a impus-o, am folosit metoda critică. Nu au lipsit nici mijloacele analitice pentru realizarea unui tablou complet al rolului operelor sale în reînnoirea isihastă și în organizarea slujirii liturgice ortodoxe în general, dar mai ales în ortodoxia românească unde a petrecut cel mai mult timp.

În faza preliminară, am căutat să fac o prezentare a vieții monahale a Sfântului Paisie, în cele trei spații slav, athonit, românesc, și a influenței

lucrărilor sale asupra monahismului ortodox. Apoi, am analizat contribuția sfântului la îmbogățirea tezaurului spiritualității creștine prin traducerele patristice și filocalice.

Spre final, am folosit metoda interactivă, arătând puterea de exemplu a starețului și influența lui asupra obștii în respectarea tipicului monahal, a rânduielilor liturgice, după cele athonite, și respectarea lor până în zilele noastre. Acestea sunt reflectate în viața cărturărească și liturgică a ucenicilor Sfântului Paisie care au continuat acest curent isihast numit paisianism.

După opinia unanimă a cercetătorilor anteriori, Paisie n-a fost un reformator propriu-zis, ci mai degrabă un înnoitor al monahismului pe bazele sale tradiționale.

Paisie a fost omul providențial care a creat sinteza tuturor elementelor contemporane lui îmbinând toate posibilitățile aflate la dispoziția sa. A fost un om cu darul deopotrivă al lucrurilor dumnezeiești și al celor practice, imediate, pământești. Ceea ce a realizat Paisie a fost sinteza între tradiția movileană a Ucrainei sale natale, cu tradiția rusească, de la Nil Sorski până la Vasile de la Poiana Mărului, cu tradiția românească și cu marea tradiție athonită. Toate acestea au fost reunite prin sinteză pe temelia de granit a sfintei și mării Predanii Ortodoxe, cuprinsă în tezaurul cugetării patristice și a marilor scriitori bizantini din epoca post-patristică.

3. Stadiul actual al cercetării în domeniu

Pentru această lucrare de doctorat am cercetat toate resursele la care am avut acces, începând cu cele din Athos, România, mai ales Moldova, și din lumea slavă.

Am cercetat majoritatea manuscriselor dintre care unele sunt inedite, prezentate în capitolul V, iar în bibliografie, la final, am prezentat lucrările consultate, dintre care cele mai relevante sunt cele semnate de Paisie: opera publicată a Sfântului Paisie, biografiile și autobiografiile cuviosului și studii despre viața și activitatea starețului. Alte lucrări reprezentative sunt următoarele: Cuvinte și scrisori duhovnicești, Vol. I și II, Editura Doxologia, Iași, 2010; lucrările lui Seghei Cetferikov, A.E. Tachios, Valentina Pelin și cercetarea științifică mai amplă realizată de părintele Arhimandrit Ciprian Zaharia (1983).

Așadar, lucrarea de față este o noutate în domeniu, pentru că este o cercetare amplă, despre viața și opera Sfântului Paisie Velicikovski și influența acestora în cele trei medii ortodoxe, român, slav și grecesc.

În veacul „luminilor”, Paisie Velicikovski a aprins, aici la poalele Carpaților, un alt gen de „lumini: ale Ortodoxiei, ale tradiției patristice și bizantine”, transformate în lucrare vie asupra oamenilor. El a reușit să creeze o nouă „mișcare isihastă”, ca în secolul al XIV-lea, când isihasmul a răscolit și unit cugetele Ortodoxiei.